

O delu komisij za grobišča povojnih pobojev v Občini Škofja Loka

Kratek povzetek za obdobje 1990–2016

Uvod

Škofja Loka je bila takoj po koncu 2. svetovne vojne primeren logistični kraj za sprejem množice vojnih beguncev, ki so jih domače oblasti zajele na begu ali pa so jih vrnili Angleži. Železniško sprejemališče je bila predvsem železniška postaja na Trati, v manjši meri pa pomožni tir v Žabnici. Hrvaški vojni begunci so bili od tam in s Kamnitnika odpeljani ali peš napoteni v Crngrob in tam umorjeni.¹ Zbirni begunski taborišči sta bili v nekdanjih nemških medvojnih barakah na Kamnitniku in Loškem gradu, kjer je bilo kratek čas tudi koncentracijsko taborišče vrnjenih slovenskih domobrancev, kasneje pa dve leti nemških vojnih ujetnikov. Večji del domobrancev so nato odpeljali v Šentvid nad Ljubljano. Domobranci iz gorenjskih oziroma bližnjih domobranskih postojank so bili z Loškega gradu izročeni lokalnim eksekucijskim skupinam ali pa so morali peš na posamezna morišča, ki so postala tudi primarna grobišča. Teh je bilo največ v Crngrobu in okolici, vključno s križnogorskimi podnožji in njihovimi grapami. Prav tako je bilo več morišč in grobišč na drugi strani mesta okoli Loškega gradu in za njim, nadalje od Hrastniške grape, Žovšč, Bodovelj, Lovrenške grape do Sopotnice in Breznice ter še marsikje. Med žrtvami v posameznih grobiščih so bili ponekod tudi nemški vojni ujetniki, ki so bili po prekopavanju grobišč (tako so nastala sekundarna grobišča) in premeščanju trupel tudi pogosto ubiti. Nekatere skupine ljudi, ki so bile kasneje iz Šentvida izpuščene in napotene domov, so doma prestregli lokalni eksekutorji in jih umorili.

1 Petnajst visokih funkcionarjev vlade NDH (Neodvisne države Hrvaške) so po zaslišanju v nekdanji Burdychovi lekarni oddvojili in odpeljali v Postojno ter nato v Zagreb, kjer so devedesetim sodili in od njih so jih šest usmrtili.

O pomorih in za grobišča na Loškem se je ves čas vedelo, vendar ljudje o tem niso govorili, vsaj javno ne. Nad temi morišči, grobišči in grobovi so zapihali »viharji jezni domačije«. Takoj po vojni se je začelo sistematsko čiščenje, odstranjevanje njihovih sledi,² prikrivanje morišč in grobišč, njih zamolčevanje ter zastraševanje in ustrahovanje ljudi. A nobena stvar ni tako skrita, da ne bi nekoč prišla na dan. Vsemu navkljub, s pomočjo prizadevnih iskalcev resnice, delovnih skupin in podporo lokalnih ter državnih upravnih struktur, se je premaknilo in danes velja Škofja Loka za uspešno okolje pri raziskavah grobišč poveljnih pobojev in spremljajočih dejavnosti. Seveda je bilo to možno začeti šele na koncu osemdesetih let prejšnjega stoletja, ob začetnih demokratičnih spremembah pri nas, po formalnem prenehanju totalitarnega komunističnega sistema ter turbulentnem in zaviralnem prehodu v normalno demokratično družbo. Je pa res, da je ta uspešnost trajala le omejen čas, v času vlad tako imenovanih strank slovenske pomladi. V začetku, med leti 1991 in 1994 ter 2002 in 2009, predvsem v času mandata prve, delno druge in osme vlade Republike Slovenije (2004–2008), ki so bile naklonjene reševanju prikritih morišč in grobišč. V prevladujočem času vlad tako imenovane kontinuitete pa so bile te aktivnosti močno ovirane in so praktično zamrle.

V nadaljevanju podajava kratek pregled dela komisij za reševanje vprašanj prikritih morišč in grobišč, od leta 1990 do vključno 2016.

O delu občinskih komisij za grobišča poveljnih pobojev

Skupščina Občine Škofja Loka je 28. 11. 1990 izvolila Komisijo za ugotavljanje in urejanje grobišč, raziskovanje poveljnih pobojev in drugih nepravilnosti (v nadaljevanju: Komisija za grobišča). Dodati moramo, da je tedanja Občina Škofja Loka vključevala sedanje občine Gorenja vas - Poljane, Škofja Loka, Železniki in Žiri. Na svoji prvi seji, 20. 2. 1991, je komisija evidentirala dvanajst možnih lokacij grobišč na Škofjeloškem.

Prvo komisijo v veliki Občini Škofja Loka je, v sestavi Vincencij Demšar, Franc Kožuh, Jernej Prevc, Jože Kranjc, Franc Podnar in Franc Gaber, vodil Vincencij Demšar. Do poletja 1991 so pripravili Odlok o zavarovanju neurejenih grobišč in grobov vojnih in poveljnih žrtev, ki je bil junija sprejet na Skupščini

- 2 Zvezno ministrstvo za notranje zadeve je 18. 5. 1945 izdalo nalog, po katerem morajo NOO (Narodno osvobodilni odbori, tedanje najnižje upravne – krajevne – enote), kasneje KLO (Krajevni ljudski odbor) ukreniti vse potrebno, da se takoj odstranijo /zravnajo z zemljo/ vsa pokopališča in tudi posamezni grobovi okupatorjev in domačih izdajalcev ter se tako za njimi izbrše vsaka sled. Partizanskim grobovom pa morajo NOO odbori posvetiti vso skrb in nego, da bodo postali spomeniki hvaležnosti našim največjim junakom. NOO morajo ljudstvu razložiti, zakaj moramo odstraniti grobove okupatorja in domačih izdajalcev. *Obvestite nas, kaj ste ukrenili glede odstranitve grobov in kakšen odmev ima odstranitev pri ljudstvu. Smrt fašizmu – svoboda narodu.* Štev. 334/45, dne 12. junija 1945, Ministrstvo za notranje zadeve, minister Zoran Polič lr.

Občine Škofja Loka. Njen največji dosežek je bil, da so določili in vnesli v katastrski načrt k.o. Pevno, v merilu 1:2880, šest lokacij grobišč (prej so ta grobišča šteli za enega samega!) ter postavili označevalna znamenja, male lesene križe. Ta dokument Komisije za grobišča, pod številko 451-1/91-986 z dne 27. 9. 1991, hranijo v arhivu Loškega muzeja. Zabeležke Ministrstva za delo, družino in socialne zaveze k tej skici v občinskem arhivu nismo našli, manjka tudi skica grobišč. Smo pa oboje našli v arhivu Zveze združenj borcev za vrednote NOB Škofja Loka. Male lesene križe je komisija postavila še na grobiščih v Pevnem, na Žovščah, v Bodoljski in Lovrenški grapi ter verjetno še kje. Komisija je podprla in se strinjala s postavitvijo farne plošče v Žireh in dala priporočilo občinskemu Izvršnemu svetu za sofinanciranje, prav tako za spomenik v Poljanah, in zagotovila sofinanciranje postavitve spomenikov v Gorenji vasi in Lučinah. Dana je bila tudi pobuda za postavitve spominske plošče o povojnem zbirnem taborišču vojnih beguncev na Loškem gradu. Mandat prve komisije je trajal do konca leta 1994.

V naslednjem mandatu (od leta 1994 do 1998) komisija zelo verjetno ni bila niti imenovana. V procesu reforme lokalne samouprave so bile namreč leta 1994 na teritoriju nekdanje Občine Škofja Loka ustanovljene štiri nove: Občina Gorenja

vas - Poljane, Občina Škofja Loka, Občina Železniki in Občina Žiri.

Drugo komisijo za evidentiranje in ureditev prikritih grobišč je 13. 12. 2001 imenoval Občinski svet Občine Škofja Loka. V njej so bili Štefan Kalamar, Franc Jenko, France Krmelj, Vincencij Demšar, mag. Andrej Pipp, dr. France Leben in Anton Peršin. Na osnovi dostopnega dokumenta, št. 061-2/98, bi morda lahko sklepali, da gre za formaliziranje začetka mandata komisije v leto 1998. Iz tega časa ne poznamo poročil o delu komisije in tudi ne morebitnih opravljenih del. Leta 2001 sta Odbor za istraživanje žrtava porača, Hrvaškega društva Ljubljana, in slovensko Društvo za ureditev grobov postavila štiri velike lesene spominske križe na povojnih prikritih grobiščih v Crngrobu. Ne vemo, če je pri tem sodelovala tudi škofjeloška komisija.

Znana grobišča povojnih pobojev v Občini Škofja Loka še vedno niso primerno označena.

V grobišču št. 6 v Crngrobu, tako imenovane Hudičeve štenge, ki je eno izmed množičnih grobišč vojnih beguncev hrvaške narodnosti, naj bi ležale predvsem žrtve ženskega spola. Grobišče je bilo potrjeno s sondiranjem. Informativna tabla, v ospredju vidimo le prazen okvir zanjo, je bila kmalu po postavitvi odstranjena.

(foto: Alojzij Pavel Florjančič)

Mandat **tretje komisije**, v sestavi Štefan Kalamar, Janez Pintar, mag. Andrej Pipp, Janez Prevodnik, Anton Bogataj, France Jenko, Jože Peter Kranjc, je trajal od leta 2002 do 2006; vodil jo je Janez Pintar. To je bilo prelomno obdobje, saj so se s pričevalci na terenu začele intenzivne in uspešne anketne akcije ter prva strokovna izkopavanja žrtev pobojev s sodelovanjem strokovnjakov, arheologov *in situ* (mag. Draško Josipovič), z antropološkimi analizami okostij (dr. Petra Leban Seljak) in forenzičnimi genetskimi raziskavami (dr. Katja Drobnič). DNK analize sta opravljala Sodno medicinski inštitut Ljubljana in inštitut v Sarajevu. Sondiranja in izkopavanja je izvajalo podjetje Magelan skupina d. o. o. iz Kranja, pod strokovnim vodstvom mag. Draška Josipoviča. Ker poznamo le del arhiva te komisije, so naši podatki lahko pomanjkljivi. Vemo za uspešno izkopavanje leta 2005 v Bodovljah (odkopano je bilo 25 žrtev, DNK potrjen s sorodniki 7-krat), leta 2006 za grajskim obzidjem (odkopano je bilo 5 žrtev) in v Lovrenški grapi (odkopano je bilo 29 žrtev, DNK potrjen s sorodniki 8-krat). Nekaj sond je nakazalo, da so bile grobne jame izpraznjene. Prihajalo je do določenih napetosti, nesporazumov in sporov med predsednikom komisije, občino ter republiško komisijo. Na splošno pa lahko delo te komisije ocenimo za zelo uspešno. Njena pomanjkljivost je, da ne poznamo njenih zaključnih letnih poročil ter njeno obširno delovno gradivo, posamezne najdbe pa tudi niso bile predane naslednji komisiji in poročila niso bila dana v občinski arhiv.

Četrta komisija za grobišča (2006–2010) ni bila več komisija občinskega sveta kot prejšnji dve, pač pa je postala posvetovalno telo župana. Tej novi šestčlanski komisiji (Jože Peter Kranjc, Štefan Kalamar, Janez Pintar, mag. Andrej Pipp, Anton Bogataj, Frančišek Jenko) je predsedoval Jože Peter Kranjc. V tem mandatu so leta 2007 iz grobne jame na Žovščah izkopali 11 skeletov žrtev, leta 2008 so sodelovali z republiško komisijo za grobišča, pod vodstvom dr. Mitje Ferenc, pri sondiranju crngrobskih grobišč, kjer sta bili pozitivni dve sondi (Crngrob 1 in Crngrob 5). Za grobišča v breznihi pa je bilo sondiranje preplitvo. Leta 2009 so delavci podjetja Magelan iz Kranja iz Matjaževe jame pri Pevnem identificirali in izkopali 6 nepopolnih okostij. Antropološko analizo je opravila dr. Petra Leben Seljak, izvedeno je bilo vzorčenje za DNK analize.

Na Brezovcu nad Trnjem so leta 2009, zaradi novejši melioracije, ko so bile tam izorane kosti, našli le eno kost, simbolično zakopano pod premeščenim križem.³ Tu naj bi bilo sicer zakopano sedem žrtev in za pet od njih se ve, kdo so bili. Raziskave domnevnih grobišč na Križni Gori in vrhom Soteske so bile neuspešne. Delo te komisije je bilo relativno uspešno, nova, velika normativnost protokola delovanja komisije pa je začela hromiti delo komisije. Zanj je začelo zmanjkovati denarja, pravzaprav ga je zmanjkalo, saj so vsi stroški izgradnje kostnice padli na občinska pleča. V letu 2010 je škofjeloška občina na osrednjem pokopališču na Lipici

3 Vse druge izorane kosti je s površine pobrala Franconova Frančiška, sestra umorjenega Toneta Jenka iz Virloga, in jih zagrebla v družinski grob. Pravi primer starološke Antigone. Glej: *Starološki zbornik*, str. 310.

dogradila regijsko kostnico za posmrtno ostanke žrtev povojnih pobojev – ne le s škofjeloškega območja, temveč s celotne Gorenjske. Kostnica je bila tehnično prevzeta v naslednjem letu, vanjo pa so prenesli posmrtno ostanke 67 izkopanih žrtev.

Leta 2011 je nastopila svoj mandat **peta komisija** (Štefan Kalamar, mag. Andrej Pipp in Martin Habjan); predsedoval ji je Martin Habjan, ki je leta 2014 umrl. O rezultatih njenega dela nimamo podatkov.

Šesto komisijo za grobišča je mag. Miha Ješe, župan Občine Škofja Loka, 29. 1. 2016 osnoval kot svoje posvetovalno telo, v sestavi: Andrej Pipp, predsednik, dr. David Jezeršek, Štefan Kalamar in Ivan Likar, člani. Na ustanovni seji, 23. 2. 2016, Andrej Pipp funkcije ni prevzel, na predlog župana je postal predsednik komisije dr. David Jezeršek, Andrej Pipp pa podpredsednik.

V letu 2016 so uspeli z državnimi ustanovami doseči dva dogovora. Pri prvem je Občina Škofja Loka le sodelovala in ni bila podpisnik; Ministrstvo za gospodarstvo je namreč namenilo sredstva za ureditev notranjega dela kostnice (nakup regalov), spominsko ploščo na objektu ter označbe za dostop.

Drug dogovor je bil dvostranski, med Občino Škofja Loka in Ministrstvom za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti, ki vključuje zunanje vzdrževanje vseh državno pomembnih grobov in grobišč, torej tudi okolico kostnice v Škofji Loki.

Največji dosežek Občine Škofja Loka pa je uvrstitev registra vojnih grobišč v Občinski prostorski načrt, kar pomeni, da imamo označena in popisana območja, ki imajo poseben status ter so po zakonu varovana.

Kostnica na pokopališču Lipica pri Škofji Loki, kjer se hranijo ostanke žrtev povojnih pobojev.

(foto: Alojzij Pavel Florjančič)

Konkretnih raziskav in izkopov grobišč ali posameznih grobov v tem letu na škofjeloškem območju ni bilo, čeprav potrebe so. To delo je sedaj v pristojnosti v aprilu 2016 ustanovljene Komisije vlade za reševanje vprašanj prikritih grobišč, pod vodstvom dr. Jožeta Dežmana. Upamo, da bo v petletnem mandatu prišlo do ustreznih premikov tudi na škofjeloškem območju.

Za zaključek

Omenjena vladna komisija je jeseni nekatera potrjena grobišča v naši občini obeležila z leseno ograjo, o čemer občinska komisija ni bila obveščena. Upajmo, da bo sodelovanje vzpostavljeno, saj le tako lahko pričakujemo, da se bodo nadaljevala ustavljena dela pri evidentiranju in raziskovanju prikritih grobišč ter praznih grobnih jam, da se bodo preverile ponavljajoče se govornice o zabetoniranih žrtvah v nekdanjih kletnih prostorih Loškega gradu in pod plesno ploščo na grajskem vrtu ter govornice in pričevanja o zagrebenih hrvaških otrocih na Omanovem travniku, za Elčevo kapelico ob cesti v Crngrob oziroma v Matjaževi jami, da se bodo razjasnila ugibanja, kaj je za jeseni 1945 zaminiranim vhodu nekdanjega rudarskega rova v Hrastnici (jama pr Bušnk). To so vprašanja, ki se kar naprej pojavljajo in terjajo argumentirane odgovore oziroma preverjanja na terenu samem.

VIRI IN LITERATURA:

- Florjančič, Alojzij Pavel: Povojna grobišča v Crngrobu. V: *Loški razgledi* 48, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2001, str 217–244.
- Jezeršek, David: Poročilo o delu Komisije za evidentiranje in urejanje povojnih grobišč Občine Škofja Loka v letu 2016.
- Kranjc, Peter; Pivk, Marija: Poročilo o delu komisije za evidentiranje in urejanje povojnih grobišč Občine Škofja Loka v letih 2006–2010. Škofja Loka, junij 2010 (tipkopis).
- Odredba o ustanovitvi Komisije za grobišča Občine Škofja Loka, št. 012-0001/201. Škofja Loka, Občina Škofja Loka. 29. 1. 2016.
- Pintar, Janez: Starološka fara – kraj prikritih grobišč. V: *A glej, na tem polju je obrodil stoteren sad : zbornik Župnije sv. Jurija Stara Loka*, Ljubljana : Salve, 2015, str. 93–103.
- Prevc, Jernej: Poročilo o Komisiji za ugotavljanje in urejanje grobišč, raziskovanje povojnih pobojev in drugih nepravilnosti, Občina Škofja Loka, Občinski svet, št. 595-1/97. Škofja Loka, 6. 12. 1996.
- Zakon o prikritih vojnih grobiščih in pokopu žrtev (ZPVGŽ). V: *Uradni listi Republike Slovenije*, št. 545-01/15-5/23, Ljubljana : Uradni list Republike Slovenije, 2015.